

Cím:
nyj. tanulmány
KÁRPÓTLÁSRA VÁRVA
Gondolatok a felvidéki magyarok kárpótlásáról

K: Kugler József

Az 1990-es választások eredményeként összeülő többpárti országgyűlésnek, mindenekelőtt pedig a megalkuló Antall-kormánynak számos feladatot kellett viszonylag rövid határidőn belül megoldania. Így egyebek mellett elkerülhetetlenné vált az ország gazdasági és társadalmi szerkezetének szükségszerű átalakítása, a csaknem egyeduralmat jelentő állami tulajdon lebontása, a sokat emlegetett és az öreg kontinens nyugati felében ekkor már közel fél évszázada többé-kevésbé hatékonyan működő szociális piacgazdaság alapjainak megteremtése. Mindezeket pedig oly módon kellett végrehajtani, hogy a megrázódatást szenvedett gazdaság működőképessége fennmaradjon. A keresztény, konzervatív és nemzeti értékeket egyaránt magáénak valló Antall-kormány erkölcsi kötelességének érezte, hogy e mélyreható tulajdoni reform keretében a korábbi politikai rendszerek által az állampolgárok tulajdonjogában és személyi szabadságában okozott károkat legalább részlegesen orvosolja.

A kelet-közép-európai rendszerváltó országok új hatalmi elitjétől (már csak a közvélemény támogató hangulata miatt is) nem volt idegen ez az elv. A tulajdoni sérelmeket többnyire reprivatizációval (Csehország, Szlovákia, a volt NDK és részben Románia is) próbálták meg orvosolni, vagyis a még meglévő ingatlanokat visszajuttatták eredeti tulajdonosaiknak, illetve leszármazottaiknak. Magyarországon azonban a kormánykoalíciót alkotó pártok az alkotmányos elveket figyelembe véve, hosszas egyezte-

tés (alkudozás) után inkább a kárpótlás mellett döntöttek. A magyar országgyűlés által törvényerőre emelt kárpótlási törvények (1991. évi XXV., 1992. évi XXIV. és XXXII.) lényegében az 1939 és 1989 közötti fél évszázad alatt az állam által az állampolgárok tulajdonában, személyi szabadságában, valamint életük kioltásával okozott károk részleges orvoslásáról rendelkeztek. Az említett törvények azonban körültekintésük ellenére sem tudtak minden olyan magyar állampolgárt vagy leszármazottját kárpótolni, akit vagyoni sérelem ért vagy pedig szabadságától, esetleg életétől is megfosztották, így mind ez ideig kimaradtak a honi kárpótlásból a magyar állampolgárrá lett, pontosabban a magyar állampolgárságukat megtartó felvidéki magyarok.

1944 őszétől már szinte érezhetővé vált, hogy a háborút követő európai újjárendezés a magyar nép egésze számára még a korábbi békefeltételeknél is kedvezőtlenebb lehet. Nemcsak visszaállítják a trianoni határokat, hanem az azokon kívül rekedő magyarság további sorsa is egyre kilátástalanabbá válhat, a megtorlás ismét egész nemzetek, etnikumok ellen irányulhat. Az „utolsó csatlóssá” degradált Magyarország és leginkább a Kárpát-medencei magyarság ismét védtelenül áll az elégtételt vevő szomszédok előtt. A Kárpátaljáról magyar férfiak tízezeinek „málenkij robotra” elhurcolása, a Maniu-gárda vérfürdői és internálótáborai, Titó partizánjainak párját ritkító kegyetlenségei és a csehszlovákiai magyarok tömeges jogfosztása egyaránt e magyarelles hadjárat, az elégtétel részei.

A felvidéki (az 1945 tavaszán újjáalakuló Csehszlovákia területén élő) magyarság második világháború utáni megpróbáltatásait a szélesebb hazai közvélemény a Beneš-dekrétumokkal azonosítja. E fogalomként emlegetett rendeletek az elmúlt években kétszer is a közérdeklődés középpontjába kerültek. A 2002. évi választási kampány időszakában Orbán Viktor akkori miniszterelnök sürgette hatálytalanításukat, az ellenzékben levő szocialisták és sza-

baddemokraták értetlenkedését, sőt ellenérzését váltva ki már csak a kérdés felvetése miatt is. 2002 őszén pedig Magyarországon és Szlovákiában is közzétették a Közép-európai Emberei Jogok Bizottsága (CDHEC) felhívását, miszerint az érintettek akár magyarul is írják meg és küldjék el Belgiumba a családjukkal történeteket, a dekrétumok végrehajtása által okozott és máig ható sérelmeiket.

Eduard Beneš, aki már fiatalemberként Masaryk mellett meghatározó szerepet játszott az első Csehszlovák Köztársaság létrehozásában, 1935-ben választották köztársasági elnökké, s ezt a megbízatását 1938 őszéig, a müncheni egyezmény aláírásáig látta el. Az európai hatalmi egyensúly Németország javára történő megváltozása, továbbá az angol és francia külpolitika módosulása egyre inkább felszínre hozták a nemzetiségi kérdés megoldatlanságából adódó, lappangó vagy olykor nyílt feszültségeket. A szlovákok önállósodási törekvései és a Német Birodalom támogatását élvező Konrad Henlein vezette Szudétanémet Párt szeparatizmusa egyaránt hozzájárult az első köztársaság 1938/39. évi széteséséhez, a Versailles-ban megteremtett soknemzetiségű állam eltűnéséhez. E folyamat része volt az első bécsi döntés is, aminek eredményeként német és olasz közvetítéssel a Felvidék csaknem színmagyar, déli határ menti területei térhettek vissza az anyaországhoz.

Beneš mindenképpen személyes tragédiaként élte meg életműve semmivé válását, Csehszlovákia eltűnését Európa térképéről, ezért is küzdött oly szívósan a nemzetközi diplomáciában a szétdarabolt köztársaság helyreállításáért. A Szudéta-vidék megszállását követően, 1938. október elején lemondott elnöki tisztéről, és előbb rövid időre Amerikában telepedett le, 1940 és 1945 között pedig a Londonban székelő emigráns csehszlovák kormány vezetője lett. Az emigráns kormány mellett még két számottevő politikai csoport képviselte az egykori köztársaságot, a két államalkotó népet. A Moszkvában gyülekező, szintén emig-

FALU ESTE, 1948
hidegtű metszet, 12,5×11,5

ráns baloldali politikusok is az 1937. évi csehszlovákiai országhatárok helyreállítását tűzték ki célul; míg a konzervatív, keresztény, nemzeti, sőt szélsőjobboldali eszmei áramlatokat egyaránt magába olvasztó önálló Szlovák Állam vezetői és támogatói átmenetileg elfelejtkeztek a csehszlovák összetartozás élményéről, a bécsi döntés számukra okozott területi veszteségeit azonban mindenképpen jóvá akarták írni.

Beneš már londoni száműzetése idején is kereste a kapcsolatot a moszkvai emigrációval, mivel tervét a szövetséges hatalmak mellett a kommunista cseh és szlovák politikusokkal és a szovjet diplomáciával egyaránt igyekezett elfogadtatni. Ennek lényege pedig a nemzetállami koncepció volt, vagyis hogy az egykori köztársaságot meg kell szabadítani nem szláv (német és magyar) kisebbségeitől. A „tisztá szláv” állam tehát nem az etnikai-néprajzi határok között alakulna meg, hanem sokkal inkább az 1937. évi országterületről kellene számúzni a szerinte oda nem illő németeket és magyarokat, akik (e koncepció szerint) felbomlasztották a soknemzetiségű köztársaságot. A németek elűzéséhez sikerült is még a háború alatt nagyhatalmi támogatást szerezni, míg a felvidéki magyarok esetében a szövetséges hatalmak állásfoglalása nem volt egyértelmű. Így az angol–amerikai diplomáciai vétó miatt a Magyarországgal kötött fegyverszüneti szerződésbe sem került be a felvidéki magyarság áttelepítésének kérdése, az ugyanis csak az 1938 ősztől működő magyar közigazgatás felszámolását írta elő a bécsi döntés által érintett területeken.

A Beneš elnök nevével fémjelzett dekrétumokat már hosszabb ideje gyakorlatilag gyűjtőfogalomként használja a honi történet- és a jogtudomány, valamint a publicisztika is. Általában azt az intézkedéssorozatot értjük alatta, beleértve a jogi szabályozást is, amelyet az újjáalakuló Csehszlovák Köztársaság különböző szervei a második világháború utáni (1945–1948) években a köztársaság területén élő német és magyar őslakosság ellen léptettek életbe a homogén, a kizárólag szláv lakosságú nemzetállam megteremtése érdekében. Így tágabb értelemben a Kassai kormányprogramtól, Beneš elnök tényleges alkotmánydekrétumain keresztül, az Ideiglenes Nemzetgyűlés vagy a Szlovák Nemzeti Tanács (SZNT) törvényerejű rendeletei, valamint a SZNT pénzügyi, belügyi stb. megbízottainak rendeletei és további

egyéb alacsonyabb szintű jogszabályok is részét képezik a hírhedtté vált dekrétumoknak.

A háború utolsó heteiben, 1945. április 5-én az újjáalakuló csehszlovák kormány Kassán hozta nyilvánosságra programját, amelynek azóta is két fejezetét idézik leggyakrabban. A hatodik fejezetet kissé patetikusán a szlovák nemzet Magna Chartájának nevezték a korabeli politikusok, mivel a cseh és szlovák együttélést próbálta új alapra, az egyenlőség elvére helyezni, nem feszegetve a szlovák politikai elit háború alatti erős német orientációját. Ennek megfelelően a már néhány hónappal korábban megalakult Szlovák Nemzeti Tanács Szlovákia területén az államhatalmat is megtestesíthette. Míg e program sokszor citált VIII. fejezete lényegében a kollektív felelősségre vonás elvét alkalmazta. Megvonta ugyanis az 1937. évi határok között újjászerveződő állam a területén élő németektől és magyaroktól az állampolgárságot, pontosabban annak megadását e két nemzetiség esetében mintegy „állami kegyként” kezelte. Csak egy rendkívül szűk körnek, a köztársasághoz hűségének, a köztársaság újjáélesztéséért aktívan harcolóknak tette lehetővé az állampolgárság felvételét.

A kormányprogram által meghirdetett elvek 1945 tavaszán, nyarán ún. elnöki dekrétumokban nyertek konkrét jogi megfogalmazást, majd pedig ezeket a dekrétumokat néhány hónappal később a parlament (Ideiglenes Nemzetgyűlés) utólag hagyta jóvá. Külön érdekessége e törvényhozó szervnek, hogy tagjai csak szláv nemzetiségűek lehettek, tehát akár „faji alapon” állónak is nevezhető. Szlovákiában a törvényhozás feladatát már 1945. április elejétől a Szlovák Nemzeti Tanács látta el, összhangban, úgymond a Csehszlovák Köztársaság elnökével és kormányával. Noha a második világháborút követő években a Csehszlovákiában elfogadott törvények, rendeletek az ország demokratikus átalakítását tűzték ki célul, ezt az egyébként pozitív folyamatot azonban mindenkor aláren-

delték a homogenizálásnak, a nem szláv népek eltávolításának, ami a demokratikus törekvéseket alapjaiban kérdőjelezi meg. Amíg a csehszlovák államelnök és köre 1945 tavaszától (sőt mint ismeretes, már korábban is) a nemzetközi szinten igyekezett nagyhatalmi támogatást szerezni a kisebbségek elűzéséhez, addig ugyanezen időszak alatt belpolitikailag próbáltak kész helyzetet teremteni, távozásra ösztönözni az őshonos kisebbségeket. Ennek részeként megkezdődött tehát a magyar és a német lakosság eltávolításának előkészítése a köztársaság területéről. A 33. sz. elnöki alkotmánydekrétum, a már említett módon az állampolgárságukat vonta meg az újjáalakuló állam területén élő németektől és magyaroktól. A Szlovák Nemzeti Tanács 50/1945. sz. rendelete pedig a nemzeti gondnokság intézményét vezette be az állam szempontjából megbízhatatlan személyek (magyarok és németek) tulajdonában levő vagyonokra. Így a tulajdonosnak vállalkozásából, gazdaságából bevétele, haszna nem származhatott. Az ország élelmiszer-ellátásának biztosítása érdekében a paraszti gazdaságokat azonban csak kis részben helyezték nemzeti gondnokság alá, illetve csak fokozatosan hajtották végre a 104/1945. nemzeti tanácsi rendeletet, amelyik a mezőgazdasági területek elkobzását írta elő. Elsősorban az 50 ha feletti gazdaságok esetén valósították meg ténylegesen a tulajdonváltást. A felvidéki magyarság leginkább a cseh és szlovák tisztviselők gazdasági racionalitásának köszönhette, hogy azok egyik napról a másikra nem hajtották végre a jogfosztó rendeleteket. Az 1945. szeptember 19-én a 71. sz. köztársasági rendelet pedig közmunkára kötelezte az állampolgárságuktól megfosztottakat, később a rendelet hatályát a csehekre és szlovákokra is kiterjesztették ugyan elvben, gyakorlatban azonban csak a németeket és magyarokat érintette. Két periódusban is szállították a magyarokat Csehországba, főként a Szu-déta-vidékre kényszermunkára. 1945 utolsó heteiben fő-

ként férfiakat, 1946. november 17. és 1947. február 25. között pedig egész családokat vagoníroztak be a magukat antifasisztának valló csehszlovák hatóságok, és szállítottak embertelen körülmények között a németek kitelepítése (kiűzése) miatt munkaerőhiánnyal küszködő területekre. Két-három évvel korábban a Német Birodalom folyamodott hasonló típusú „munkaerő-toborzáshoz” az általa megszállt Franciaországban vagy Lengyelországban. A deportált magyarokat (minden túlzás nélkül) a száz évvel korábbi amerikai rabszolgavásárokhöz hasonlóan „értékesítették” a cseh gazdák számára. Ugyanakkor történelmi tény az is (mint ezt a visszaemlékező egykori deportáltak is tanúsítják), hogy a cseh gazdák közül nem kevesen emberséges bánásmóddal igyekeztek elviselhetővé tenni a kényszermunkások mindennapjait.

A második világháború befejezésekor Csehszlovákia területén mintegy 750 ezer őslakos magyar élt, akiknek eltávolítását tűzte ki célul a beneši diplomácia. A magyarelles intézkedések eredményeként 1945/46-ban közel 30 ezren a trianoni országterületre menekültek. A csehszlovák kormány a felvidéki magyarság elűzését összekötötte a magyarországi és más határokon kívül élő szlovákok hazatelepítésével (repatriálásával). Ezért a magyarok egy részét ún. „csere” formájában szándékozott átköltöztetni, míg a többieket egyoldalú kiutasítással. Ugyancsak a magyarság számának, legalábbis a statisztikai kimutatás szerinti csökkenését volt hivatva bizonyítani az ún. reszlovákizációs kampány, amikor is a hivatalos szlovák indoklás szerint úgymond lehetőséget kaptak az elmagyarosodott szlovákok, hogy visszatérjenek eredeti nemzetükhöz. Több mint háromezreszen vállalták a magyarok (elsősorban a szülőföldön való maradás érdekében), hogy szlováknak vallják magukat. 1946 nyarának végén az üldöztetések, a kényszerintézkedések ellenére még mindig több mint 350 ezer olyan magyar élt Csehszlovákia területén, aki kö-

vetkezatosan ragaszkodott nemzeti identitásához, így mindenekelőtt az említettek eltávolítására kellett tervet kidolgozniuk a cseh és szlovák politikusoknak.

A kisebbségek kölcsönös „kicserélését”, mint ismeretes, a csehszlovák kormány szorgalmazta. A magyar diplomácia és annak vezetője, Gyöngyösi külügyminiszter azonban felmérve az ország akkori, igen kedvezőtlen nemzetközi megítélését, továbbá, hogy a szövetséges nagyhatalmak is a kérdés kétoldalú rendezésére hívták fel az érdekelt felek figyelmét, elfogadta a csehszlovák kezdeményezést. Mintegy három hónapig tartó intenzív tárgyalás és egyeztetés után 1946. február 27-én Budapesten írták alá a lakosságcsere-egyezményt, amelyet a magyar országgyűlés hosszas vita után ugyanez év májusában az 1946. évi XV. tc.-ként cikkelyezett be.

Már az első olvasásra is nyilvánvaló, hogy a 14 cikkelyből és a hozzá kapcsolódó függelékből álló egyezményt két nem egyenrangú fél kötötte. A trianoni országterületen élő szlovák lakosság önkéntes áttelepülési lehetőségéről az első cikkely rendelkezett, míg a felvidéki (Szlovákia területén élő) magyarok átköltözését az V. cikkely szabályozta. Utóbbi esetben azonban szó sem volt egyéni döntésről, a kijelölést ugyanis a csehszlovák hatóságok végezték. A kicserélendő népesség lélekszámát azonosan állapították meg a szerződő felek. Vállalnia kellett Magyarországnak továbbá az ún. „háborús bűnös” felvidéki magyarok egyoldalú befogadását is. Ez esetben viszont nem jelöltek meg keretszámot, vagyis a csehszlovák fél gyakorlatilag tetszése szerint nyilváníthatott háborús bűnössé magyarokat. Ezt pedig mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy az akkori szlovákiai lakosság hatodát kitevő magyarok közül került ki a szlovákiai háborús bűnösök többsége.

Ugyancsak a Budapesten aláírt egyezmény tette lehetővé a csehszlovák kormány számára a Csehszlovák Áttelepítési Bizottság megszervezését, amelyik a magyarországi

szlovákok érdeklődését volt hivatva felkelteni az átköltözés iránt, illetve a későbbiekben csehszlovák oldalról e szervezet jelentős részt vállalt a tényleges lebonyolításban is. Az egyezményben biztosított három hónap, valamint a megjelölt határidőt követően még hónapokig tartó illegális toborzó munka eredményeként közel százezer, magát szlováknak valló magyar állampolgár kívánt élni az egyezmény nyújtotta lehetőséggel, jóllehet negyedük jelentkezése ellen (főleg adminisztrációs hibák miatt) a lakosságcserét a magyar fél részéről koordináló Magyar Áttelepítési Kormánybiztosság kifogást emelt. A családok, illetve felnőtt korúak áttelepülési szándékát dokumentáló, négyoldalas, kétnyelvű nyomtatványok, az ún. „Szlovák lapok” átnézésekor ugyanis a kormánybiztosság tisztviselői számos hiányosságot (pontatlan személyi adatok, aláírások hiánya, magyarországi honosság kérdése, gyám- és vagyoni jogi problémák stb.) fedeztek fel. A (cseh)szlovák hatóságok, a Szlovák Telepítési Hivatal szakemberei már ezen adatok birtokában jelölték ki az áttelepítendő „cserepartnereket” a háromszázötvenezer intranszigiens magyarságból. A csehszlovák kormány 1946 augusztusának végén nyújtotta át Magyarországnak azoknak a felvidéki magyaroknak a névjegyzékét, akiket családjukkal együtt a kétoldalú csere keretében (106 ezer fő), vagy pedig háborús bűnösként (75 ezer fő) egyoldalúan kíván áttelepíteni a trianoni országrészbe. A Szlovák Telepítési Hivatal a reszlovakizációt visszautasító módosabb magyar családok és az áttelepülésre vállalkozó, legalább minimális ingatlanvagyonnal rendelkező magyarországi szlovák családok között ún. ikerítési névjegyzéket állított össze, amelyik a csere lebonyolításának alapja lett. E névjegyzékek döntő többségében azonban alig érvényesült a paritás elve, vagyis a kijelölt felvidéki családok jóval kedvezőbb gazdasági körülmények között éltek, mint magyarországi „ikerpárjaik”, nagyobb földterületen gazdálkodtak, tágasabb házakban laktak.

A második világháborút követő években mintegy száz-ezer magyar volt kénytelen elhagyni felvidéki (csehszlovákiai) szülőföldjét, akiknek fele az említett lakosságcsere keretében vált magyar állampolgárrá, további negyvenöt-venezen pedig jórészt az üldöztetések (deportálás) elől menekülve vagy egzisztenciájukat veszített értelmiségiként, iparosként, esetleg hozzátartozóikat követve érkeztek a trianoni ország területére. Ezek a családok, egyének különböző vagyoni és egyéb sérelmeket (szabadságkorlátozás) szenvedtek, amiért mind ez ideig legfeljebb csak részben kaptak kárpótlást. Az új megalkotandó törvény tehát őket, illetve leszármazottaikat érintené, hatálya pedig minden bizonnyal legalább 10–20 ezer személyre vonatkozna. A kisebb ingatlanvagyonnal rendelkező családok többé-kevésbé hasonló nagyságú csereingatlanhoz jutottak Magyarországon, mint amennyivel korábban szülőföldjükön rendelkeztek, ezért rájuk a készülő törvény valószínűleg nem vonatkozna, jöhetnek a számukra is kiutalt lakóházak minőségileg és alapterületben legtöbbször elmaradtak a korábbi tulajdonuktól. Az állampolgári jogegyenlőség elve alapján megfontolandó még azoknak a személyeknek, illetve leszármazottaiknak a kárpótlása is, akiket 1938 őszétől helyeztek főként állami alkalmazottként (pedagógus, tisztviselő, vasutas stb.) vagy egyházi szolgálatra (lelkész, kántortanító stb.) valamelyik felvidéki településre, illetve önként költöztek oda a trianoni országterületről. Őket ugyanis 1945 nyarán, húsz kilós csomaggal a szó szoros értelmében „átdobták” a magyar határon. Többségük az elszenvedett anyagi veszteségekért (ingóságok és ingatlanok) mind a mai napig nem kapott még részleges kárpótlást sem.

A kárpótlásban részesülők számát ugyanakkor emelheti, hogy az igényjogosultak többsége már leszármazóként (gyermek, unoka, dédunoka) válna jogosulttá. Így az egykori családi vagyon, pontosabban az utána járó kárpótlás is felosztásra kerülne az örökösök között. Többek kö-

zött jogi-pénzügyi megoldást kellene találni arra is, hogy a kárpótlás ne érje hátrányosan a nem magyar állampolgárokat, vagyis az esetlegesen kapott összeg illeték levonása nélkül legyen átutalható. Az „örökösként” kárpótláshoz jutók egy kisebb része ugyanis feltehetően szlovák állampolgár lenne, mivel a lakosságcsere keretében a módosabb paraszti és iparoscsaládok azon tagjait telepítették át, akiknek a nevében a tulajdon volt. Így az ingatlanokkal nem rendelkező felnőtt családtagok (családrészek) általában szülőföldjükön maradhattak, illetve a lakosságcsere idején éppen cseh-morvaországi kényszermunkán voltak. A lehetséges „családi örökséget” az egyezmény alapján a szülők, nagyszülők „áthozták” Magyarországra. A visszamaradó (a vagyonelejtárba felvett) földtulajdon pedig az akkori csehszlovák állam javára került bejegyzésre, illetve a Szlovák Telepítési Hivatal ezeket az említett ingatlanokat osztotta ki a Magyarországról áttelepülő szlovákok között. A Szlovákiában jelenleg is érvényben levő restitúciós törvény alapján tehát ezekre az ingatlanokra az egykori szlovák telepese család, illetve leszármazottaik állíthatják helyre a tulajdonjogukat.

A „lakosságcsere törvényen” (1946. évi XV. tc.) túl az egyezmény végrehajtását aprólékosan szabályozták még az ún. vegyes bizottsági véghatározatok (számuk 67), amelyeket az érdekelt felek két-két tagjából álló testület hozott folyamatosan, egyhangú szavazással a csere lebonyolítása során. A határozatok végrehajtása pedig mindkét államban kötelező volt. Így egyebek mellett az áttelepülők ingatlanvagyonának összeírását szabályozta a 10. a 31. és a 41. véghatározat, míg a 26. az ingóságok átviteléről és a nemzeti gondnokság okozta károk felvételéről rendelkezett, fontossága miatt ez utóbbi véghatározatot minden áttelepítésre kijelölt kézhez kapta. További jogi háttérrel jelentettek még a minisztériumok rendeletei az egyes részterületekről (közalkalmazottak, nyugdíjúgyek, oktatás stb.).

A hátrahagyott lakóházakról, gazdasági épületekről, műhelyekről, földparcellákról igen részletes kétnyelvű (magyar–szlovák) vagyonleltár készült, amelyet az érintett családok többsége gondosan megőrzött. Ezekből az iratokból tehát rekonstruálható a visszahagyott lakó, ipari-kereskedelmi és mezőgazdasági ingatlan nagysága és a termőföld minősége (osztályok szerint), ugyancsak rendelkezésre áll a Magyarországon „juttatásként” kapott földterület nagysága és minősége is, így a kettő közötti különbség is kiszámítható. Az akkor hatályos telepítési törvény a földreformmal összhangban 15 kat. holdban (8,5 ha) határozta meg a felvidéki családok számára juttatott csereingatlan felső határát. A 15 kat. hold alatti gazdák többnyire Magyarországon is megkapták korábbi földterületeiket, ez esetben a módosabb paraszti családokat érte kár. A lakóházak minőségét illetően azonban már bonyolultabb az eljárás, mivel a magyarországi épületek esetében többnyire csak a helyiségek (lakószobák) száma szerepel az iratokon. Még inkább megoldhatatlan a lakások, házak és telkek földrajzi elhelyezkedéséből származó hátrányok felmérése. Példaként említhető a csere során az Érsekújvárról Tótkomlóra telepített családok ingatlanjainak értékvesztése még azonos alapterületű és minőségű lakások esetén is. Ugyanakkor azok a felvidékiek, akik a főváros környékén kaptak ingatlant, a komfortfokozat és az alapterület csökkenése esetén is értéknövekedést könyvelhettek el. A lakosság-cserét magyar oldalról koordináló Magyar Áttelepítési Kormánybiztosság kimutatásai szerint az 1945 és 1949 között Magyarországra érkező felvidékiek egyebek mellett 160 ezer kat. h. szántót és közel 16 ezer házingatlant hagytak vissza szülőföldjükön, míg a Magyarországon számukra kiosztott csereingatlan nem haladta meg a 100 ezer kat. holdat. A felvidékiek letelepítésére felhasznált ingatlanok közel négyötöde a kitelepített vagy vagyonelkobzást szenvedett magyarországi németek tulajdona volt, mivel az önkénte-

sen elköltözők többsége a szegényebb sorsú szlovákok közül került ki.

A kárpótlás tárgya lehet még az ingatlanon kívül a felvidékiek Csehszlovákia területén zárolt és ki nem fizetett bankbetétje, és az általuk 1947 és 1948-ban a „Lakosságcsere” megnevezésű gyűjtőszámlára befizetett és forintban ki nem egyenlített része. A felvidéki magyarok szlovákiai bankokban őrzött nagyobb összegű (kétezer, más források szerint ötezer korona feletti) bankbetéteit zárolták, míg a készpénz átvitelét szabályozták. Így az áttelepülők a kezükben levő koronát, elismervény ellenében, letétbe helyezték a Szlovákiában tartózkodó magyar tisztviselőnél, ellenértékként pedig Magyarországon forintot kaptak érte. (Az árfolyam 100 koronánként 15 vagy 18 Ft volt.) 1948 őszén azonban a magyar állam módosította az átváltási arányt, ekkortól mindössze 11 forintot ért száz korona, és személyenként legfeljebb csak 5 ezer forinthez juthattak, az ezen felüli összeg továbbra is letétben maradt, illetve ennek az összegnek egy részét később Magyarországon megkaphatták tulajdonosaik. A számlán szereplő összegből (más anyagi források híján) teljesítette a MAK a csehszlovák vasutak felé a magyar családok átköltöztetése miatt fennálló kötelezettségét, továbbá a magyar állam áruvásárlásra (népgazdasági célokra) fordította azokat.

A felvidéki magyar családok veszteségeinek részét képezheti még az előzőekben már említett csehszlovákiai nemzeti gondnokság intézményének bevezetéséből származó kár is. Ennek értékét a szakemberek 90–100 millió koronára becsülik. Továbbá a menekültek és kisebb részben az áttelepültek Csehszlovákiában maradt ingóságai, közel 150 millió korona értékben. Mindkét kárról az érintett családok esetében jegyzőkönyvet vettek fel. Ugyancsak megfontolandó a szabadságukban korlátozottak, a kényszermunkára ítélték kárpótlása is. Bár a Szudéta-vidékre deportált magyarok döntő többsége a későbbiekben csehszlovák ál-

lampolgár maradhatott, és visszatérhetett szülőföldjére is, mégis a magyar állampolgárrá lett felvidékiek között akadnak olyanok, akik hosszabb-rövidebb ideig kényszermunkát végeztek, vagy internálást szenvedtek.

A közel másfél évtizede húzódó kárpótlási folyamatnak, illetve a megalkotandó kárpótlási törvénynek tehát számos kérdést kellene megoldania, így egyebek mellett meg kell határozni a kárpótlás módját, vagyis, hogy az milyen formában történjen meg. A korábbi törvények esetében alkalmazott kárpótlási jegyek Magyarországon éppen most élik utolsó óráikat, mivel felhasználhatóságuk gyakorlatilag megszűnt. Marad a másik lehetőség: a készpénz formájában történő kárpótlás. Ugyancsak fontos a kárpótlás mértéke, a degresszió kérdése is, vagyis a vagyoni kárpótlásnál a korábbiakhoz hasonlóan alkalmazzák-e ezt az elvet. Kétszázezer forintig teljes egészében, majd pedig az e feletti értékek esetében egyre csökkenő arányban részesülnének a jogosultak. Ugyancsak nem elhanyagolható része e folyamatnak, hogy milyen alapon számítsák ki az ingatlanok értékét, a tíz-tizenkét évvel ezelőtti (kárpótlási) aranykorona vagy pedig az építmények négyzetméterárai ugyanis mára már irreálisan alacsonyak. Továbbá milyen legyen az 1945–1948 közötti csehszlovák korona és a mai forint átváltási aránya. A szabadságelvonás (deportálás, internálás) esetén mely időpont számítható érvényesnek a jogosultság szempontjából. Az idő előrehaladtával ugyanis egyre kevesebb a sérelmet elszenvedett túlélő, akit még érinthet kárpótlás, vagy ez esetben a leszármazók is jogosultságot szerzhethetnének, esetleg a harmadik törvény időpontját (1992) vennének alapul, tehát az akkor még életben levőkre is vonatkozna, és még további számos kérdést is tisztázni kell a készülő törvénynek, illetve a hozzákapcsolódó végrehajtási utasításnak.

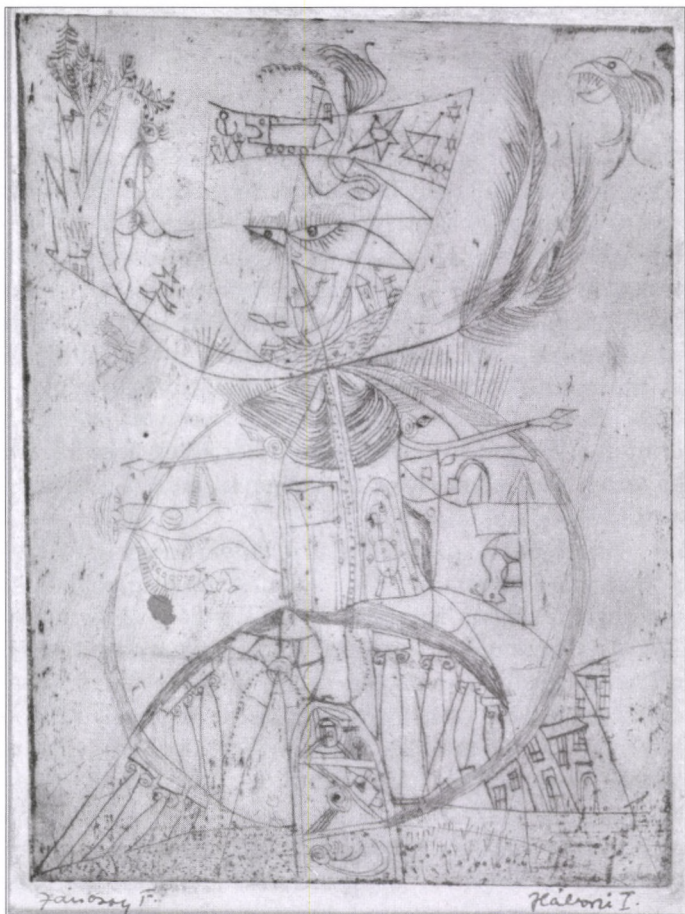
A második világháborút követő évek magyar–csehszlovák politikai ellentéteinek lényegében a Szovjetunió nagy-

hatalmi törekvése vetett véget. Ez a politika, amelyik hatékonyan működött közre Európa térképének átrajzolásában, évekig hallgatólagosan, sőt olykor nyíltan is a csehszlovák felet támogatta a kisebbségi (magyar) kérdés radikális megoldásában. 1948 tavaszától azonban sorra érett be a „gyümölcs”. Kelet-Közép-Európa szovjet érdekszférába tartozó államaiban ugyanis a hatalom egymás után „a dolgozó nép” kezébe került. Ezzel egyidejűleg leginkább a Szovjetunió erősödő világpolitikai aktivitása miatt kiéleződött az ellentét az egykori háborús szövetséges hatalmak között. Az új helyzetben pedig nyugalomra volt szükség a „béketáboron” belül. A csehszlovákiai magyarüldözések lendülete 1948 őszére szemmel láthatóan megtört, és kezdetét vehette a nemzetiségi kérdés „marxista-leninista” szellemű megoldása, amely adott viszonyok között valóban kisebbséjta konszolidációt jelenthetett. A normalizálási folyamat azonban „áldozatot” követelt a szláv nemzetállam megteremtését célul tűző jobb- és baloldali politikai elitől is. Korábbi elgondolásuk ellenére a számában megfogyatkozott és identitásában is meggyengült magyar kisebbség mégis szülőföldjén maradhatott. Sőt visszakapta állampolgári jogait, és újból megnyithatta magyar tannyelvű iskoláit is. A magyarországi hatalmat egyre jobban kisajátító baloldal számára pedig az volt a moszkvai elvárás vagy még inkább parancs, hogy a magyar kisebbségi sérelmek folytonos hangoztatása helyett zárja le, felejtse el a viszálykodást, és erejét a cseh és szlovák kommunistákhoz hasonlóan ezután a hazai és a nemzetközi osztályharcra összpontosítsa. E szellemben született meg „A magyar–csehszlovák barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződés”, amelyet 1949 áprilisában emelt törvényerőre (1949. évi 18. törvény) a magyar országgyűlés. A bevezető rész az uralkodó osztályokat teszi felelőssé a két nép közötti történelmi viszály elmérgesedéséért. A hat cikkelyből álló törvény a továbbiakban a barátság elmélyítéséért száll síkra, és mintegy

az esetleges új háborúra készülve, kilátásba helyezi, hogy a szerződő felek „kötelezik magukat arra, hogy közösen megtesznek minden intézkedést, a Németország vagy a vele közvetlenül vagy más módon szövetkezett állam részéről fenyegető új támadás megghiúsítására”.

A két állam között fennálló gazdasági problémákat azonban meg sem említi az ünnepélyesnek szánt kinyilatkoztatás. A valós elszámolási és a megoldatlan vagyoni jogi kérdések rendezése sem tűrt további halasztást, mivel azok lappangó feszültségként terheltek a két állam közötti, illetve a szerveződő szovjet blokkon belüli államközi kapcsolatokat. 1949 nyarán a festői szépségű Csorba-tó (Štrbské Pleso) mellett hetekig tartó kétoldalú tárgyalásokat, egyeztetéseket jegyzőkönyvvel zárták le, amelyet az utókor Csorba-tói egyezményként idéz. A 11 cikkelyből és a hozzá kapcsolódó, további 19 cikkelyt tartalmazó „Bizalmas kiegészítő jegyzőkönyvből” álló dokumentum nemcsak a második világháborút követő néhány esztendő magyar–csehszlovák gazdasági és pénzügyi vonatkozásait próbálta meg rendezni, hanem visszanyúlt egészen a húszas évekig. A jegyzőkönyv többször is idézi az 1930. április 28-i Párizsi egyezményeket, amelyik egyebek mellett Magyarországnak és az első világháborúban győztes szomszédainak vagyoni jogi vitáit kísérelte meg mederben tartani.

A tárgyaló felek az akkori „helyzetnek” megfelelően a legpraktikusabb megoldást választották, vagyis kölcsönösen lemondtak az egymás ellen támasztott követeléseikről. Ennek nagyságrendje azonban magyar oldalról jóval jelentősebb volt, jöllehet az 1945. január 20-án aláírt fegyverszüneti egyezmény értelmében Magyarország Csehszlovákia számára 30 millió dollár értékű jóvátétel fizetését vállalta, amelyet döntő többségében áruszállítás formájában 1949 elejére teljesített is, így e kérdés lezárása is szerepelt a dokumentumban. A felvidéki magyarság vagyoni jogi követeléseit érintő cikkelyek közül mindenképpen említést érde-

HÁBORÚ I., 1948
hidegtű metszet, 14,5×10,8

mel a 3. Ebben a csehszlovák kormány lemondott arról a 114 millió koronás követeléséről, amivel a MÁV tartozott a Csehszlovák Államvasutaknak a vasúti szállításokért. (Ez a csehszlovák aktívum minden bizonnyal a lakosságcsere lebonyolításakor képződött, mivel a felvidéki családok átköltöztetése, ingóságaik átszállítása is részben csehszlovák vasúti járművekkel történt.) Ugyanakkor a magyar kormány elengedte a „Lakosságcsere” számlán szereplő, az áttelepített felvidéki magyarok által még Szlovákia területén befizetett összeget. Továbbá a magyar kormány a felvidéki magyarok minden további követelésének érvényesítéséről is lemondott. Összességében tehát a magyar állam képviselői a közismert nemzetközi hatalmi viszonyok között az érintett állampolgárai nevében, gyakorlatilag azok kárára egyeztek meg az ellenségből immár kényszerű szövetségessé váló állammal.

Az elmúlt évtizedekből a felvidéki magyarság kárpótlásának csaknem egyetlen, jelentéktelen epizódjaként említhető a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 17/1964. évi rendelete, amely „egyes magyar állampolgároknak a Csehszlovákiában, illetve Jugoszláviában társadalmi tulajdonba vett vagyontárgyaiért” kívánt „kártalanítást” nyújtani. A rendelet szűkkörűségét mi sem jellemzi jobban, hogy annak hatálya csak az ún. személyi tulajdonra, tehát a lakásra, a lakótelekekre, a lakberendezési tárgyakra és a foglalkozás gyakorlására szolgáló eszközökre vonatkozott. További szűkítést jelentett, hogy azokra, akik házingatlan-juttatásban részesültek Magyarországon, már nem terjedt ki a törvény hatálya. Ugyancsak nem vonatkozott a rendelet a pénzkövetelésekre, a termőföldre és a vállalkozásokra, mivel ez utóbbiak kisajátítását „a kapitalista társadalmi rend felszámolásával” összefüggőnek határozták meg, valamint az ingóságokra abban az esetben, ha kárt szenvedett a lakosságcsere keretében intézményesen települt át. A kormányrendelet végrehajtását a 9/1964. PM.

rendelet szabályozta, egyebek mellett az örökösökre is kiterjesztve a jogosultságot, és a kártalanítási összeget lakószobánként legfeljebb 15–20 ezer, az ingóságokét pedig 15 ezer forintban maximálta. A rendelet, illetve a hozzá kapcsolódó végrehajtási rendelet 1964 augusztusában jelent meg a Pénzügyi Közlönyben, és ugyanezen év december 31-ig tette lehetővé az igénybejelentést, míg a kártalanítási igények elbírálásának határidejét 1968. december 31-ben jelölte meg.

Összegezve: Az anyagi javaitól részben vagy egészében megfosztott, lelkiileg összetört és nemzeti öntudatában is megtépázott, magyar állampolgárrá lett egykori felvidéki magyarok legalább részleges vagy akár jelképes kárpótlása sem erkölcsi, sem pedig az állampolgári jogegyenlőség szempontjából nem halasztható tovább, sőt erre immár alkotmánybírósági határozat (45/2003. IX. 26.) is kötelezi a törvényhozást. Jóllehet az idő előrehaladtával egyre kevesebben élnek a sérelmet szenvedettek közül, a leszármazottak pedig már beilleszkedtek a szüleik és nagyszüleik számára többnyire még oly szokatlan magyarországi környezetbe, és legfeljebb csak hallomásból ismerik felmenőik kálváriáját. Mégis egy utolsóként meghozandó kárpótlási törvény véglegesen lezárhatná történelmünk egyik igen szomorú epizódját. A beneši dekrétumok szlovák állampolgárságú magyar kárvallottjai is mind ez ideig hiába reménykedtek elszenvedett sérelmeik orvoslásában. A magyar állampolgárrá lett egykori felvidékiek számára nyújtott anyaországi részleges kárpótlás minden bizonnyal hathatós érvként szolgálhatna arra is, hogy a szlovák állam is rendezze adósságát magyar nemzeti-ségű állampolgáraival szemben.

KUGLER JÓZSEF

Irodalom

Balogh Sándor: *A népi demokratikus Magyarország külpolitikája 1945–1947*. Kossuth, Bp., 1982.

Balogh Sándor és Földesi Margit (szerk.): *A magyar jóvátétel és ami mögötte van. Válogatott dokumentumok 1945–1949*. Napvilág Kiadó, Bp., 1998.

Boross Zoltán irathagyatéka (Békés Megyei Levéltár, Gyula)

Janics Kálmán: *A hontalanság évei*. Az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem (Bern) kiadása, München, 1979.

Edvard Beneš elnöki dekrétumai avagy a magyarok és a németek jogfosztása. Szerk.: Kövesdi János és Mayer Judit. Pannónia Könyvkiadó, Pozsony, 1996.

Kamenec, Ivan: *Trauma. Az első Szlovák Köztársaság (1939–1945)*. Aura, Bp., é. n.

Kugler József: *A „hontalanság évei”. A felvidéki magyarok anyaországi letelepítésének nehézségei*. Valóság. 1998. 8. sz. 100–110. o.

Szabó Károly és munkatársai (Berecz Kálmán és É. Szőke István): *A magyar–csehszlovák lakosságcsere története I–III. köt.* OSZK Kézirattára, Bp.

Vadkerty Katalin: *A deportálások. A szlovákiai magyarok kényszermunkája 1945 és 1948 között*. Kalligram Kiadó, Pozsony, 1996.

Vígh Károly: *A szlovákiai magyarság sorsa*. Püski Kiadó, Bp., 1998.